

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ХАРИТОНОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Спеціальність: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор
КІВАЛОВ Сергій Васильович,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри адміністративного і фінансового
права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Голосніченко Іван Пантелійович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри конституційного та
адміністративного права

доктор юридичних наук, професор
Калюжний Ростислав Андрійович,
Національна академія внутрішніх справ України,
начальник кафедри теорії держави і права

доктор юридичних наук, професор
Шкарупа Віктор Костянтинович,
Національна академія податкової служби України
начальник кафедри адміністративного права та
адміністративної і кримінально-процесуальної
діяльності

Провідна установа Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, відділ проблем державного
управління та адміністративного права (м. Київ).

Захист відбудеться 21 січня 2005 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою:
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, к. 312.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 18 грудня 2004 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Найважливішим завданням для всіх державних інституцій України, кожної із гілок влади, науковців-теоретиків та практиків є втілення засад Конституції України в реальне життя. Реалізація Основного Закону – це гарантія становлення України як суверенної, незалежної, держави.

Однією із сфер реформування на сучасному етапі в Україні є система державного управління. Перед Україною після набуття незалежності постала нагальна проблема трансформації адміністративної системи, успадкованої від радянських часів, у якісно нову систему, що ґрунтується на принципах правової, соціально орієнтованої демократичної держави. Багато складових елементів механізму державного управління в Україні характеризуються на сьогодні як такі, що гальмують суспільний розвиток, організуючий вплив яких на суспільні процеси не задовольняє потреб динамічного розвитку громадянського суспільства.

Оскільки адміністративне право є однією з основних галузей вітчизняного права, втіленням права публічного на національному рівні, що несе головне навантаження публічно-правового регулювання управлінської діяльності, воно водночас виступає основним засобом юридичного супроводження процесу адміністративної реформи. Разом із тим, сучасне адміністративне право України також потребує зміни його теоретичного підґрунтя, формування нової доктрини, яка відповідала б вимогам становлення й розвитку демократичної правової держави. Таким чином, на противагу колишній доктринальній традиції, сучасне адміністративне право має стати галуззю законодавства, спрямованою на забезпечення й захист прав людини. Тому виникає нагальна необхідність теоретичного опрацювання відповідних проблем адміністративного права, створення сучасного теоретичного підґрунтя розвитку цієї галузі, уточнення системи та структури адміністративно-правових відносин, підстав їх виникнення тощо.

Слід зазначити, що в юридичній науці в цілому і окремих її галузях, мабуть, немає більш дискусійного питання, ніж питання про сутність і особливості правових відносин. Це пояснюється тим, що проблема правових відносин взагалі є кардинальною для правової теорії, і, крім того, дає уявлення про предмет відповідної галузі. Саме у правових відносинах найбільш яскраве відображення знаходять специфічні особливості механізму правового впливу на суспільні відносини.

То ж природним є те, що на всіх етапах розвитку юридичної науки цим питанням приділялася значна увага як у контексті дослідження загальних проблем визначення поняття та встановлення його сутності, так і у тих наукових розвідках, спеціальним предметом яких були власне правовідносини як правова категорія, співвідношення останніх з іншими видами суспільних відносин, структура, підстави виникнення та механізм їхнього функціонування.

Звернення до теоретичних проблем однієї з найважливіших категорій адміністративного права – адміністративно-правових відносин, їх аналіз з радикально нових позицій має прискорити адаптацію вітчизняного адміністративного права до найкращих його моделей, що склалися в світі.

Необхідність дослідження і всебічного аналізу сутності адміністративно-правових відносин зумовлена також появою нових категорій у адміністративному праві. Змінюються правові засоби й методи впливу публічної влади на економічну сферу і зв'язки господарюючих суб'єктів тощо. Отож, змінюється природа впливу держави на відповідну сферу суспільних відносин, що також знаходить прояв у зміні сутності адміністративно-правових відносин.

Слід зазначити, що, попри наявність досліджень у цій сфері, вони стосувалися лише радянських адміністративно-правових відносин, природа яких не відповідає сучасному стану речей у цій сфері.

Що ж до обставин, з якими пов'язане виникнення, зміна, припинення або інші трансформації правовідносин, то спеціальні дослідження у цій галузі з'явилися відносно недавно і, крім того, ґрунтувалися, головним чином, на положеннях загальної теорії права щодо визначення, характеристики та класифікації юридичних фактів, без дослідження особливостей, що властиві їм у окремих галузях права. Такий стан речей у зазначеній галузі й досі залишається практично незмінним.

Таким чином, існує нагальна необхідність заповнити прогалини в наукових розвідках сутності адміністративно-правових відносин на сучасному етапі, дослідити підстави їх класифікації, уточнити критерії такої класифікації та встановити специфіку статичної та динамічної окремих видів адміністративно-правових відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової діяльності кафедри адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії і є частиною загальної науково-дослідницької програми академії “Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195). Дисертацію виконано як розділ науково-дослідницької роботи кафедри адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії “Правові основи адміністративної реформи в Україні”.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в дослідженні категорії адміністративно-правових відносин, з'ясуванні їх правової природи, підстав виникнення, припинення та трансформацій; встановлення співвідношення з іншими категоріями адміністративного права України.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

здійснити аналіз формування концепції правових відносин у вітчизняній правовій науці;

дослідити механізм взаємозв'язку правовідносин, суспільних відносин та норм права;

проаналізувати адміністративно-правові відносини як категорію публічного права;

здійснити аналіз поняття та характерних ознак адміністративно-правових відносин на сучасному етапі державотворення в Україні;

з'ясувати сутність та зміст адміністративно-правових відносин;

встановити специфіку суб'єктного складу адміністративно-правових відносин;

проаналізувати існуючі класифікації адміністративно-правових відносин з метою їхньої уніфікації;

обґрунтувати концептуальне бачення регулятивних та охоронних адміністративно-правових відносин;

дослідити поняття, специфіку та види підстав виникнення і трансформації адміністративно-правових відносин;

уточнити критерії класифікації вказаних юридичних фактів та значення окремих їх видів у загальному контексті аналізу категорії адміністративно-правових відносин.

Об'єктом дослідження є концепція адміністративно-правових відносин, взята у діалектичному взаємозв'язку із концепціями загальної категорії правовідносин та спеціальної категорії публічних правовідносин, котрі розглядаються як правові феномени, які взаємно впливають одне на одне, проявляються ззовні одне за допомогою іншого і у кінцевому підсумку забезпечують поступальний розвиток одне через одне.

Предметом дослідження є адміністративно-правові регулятивні відносини та адміністративно-правові охоронні відносини, взяті у загальному контексті їх виникнення, розвитку та трансформацій, як публічних правовідносин, а також їхні елементи та структура, підстави їхнього виникнення, зміни та припинення; адміністративно-правові норми та засоби їх реалізації.

Методи дослідження. У процесі аналізу досліджуваних проблем, які охоплюються дисертаційним дослідженням, було використано відповідні загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання. Серед найважливіших із них слід виділити такі: діалектичний (за допомогою якого адміністративно-правові відносини досліджувалися як складова частина соціальних відносин, існуючий порядок регулювання відносин нормами адміністративного права, структурні особливості адміністративно-правових відносин. Його застосування дозволило також визначити трирівневу структуру категорії адміністративно-правових відносин, розглядаючи їх у контексті загально-теоретичного поняття правовідносин; як правовідносини публічного права, а також як категорію власне адміністративного права); функціональний (дозволив розглянути під відповідним кутом зору види адміністративно-правових відносин, з'ясувати особливості та функціональне призначення регулятивних адміністративно-правових відносин, а також їх функціонально-системні зв'язки з охоронними адміністративно-правовими відносинами); порівняльно-правовий (застосовувався при аналізі низки аспектів проблеми, що складає предмет

дисертаційного дослідження, був також використаний для порівняння різних підходів до визначення та характеристики адміністративно-правових відносин у різних правових системах); історичний метод (оскільки адміністративно-правові відносини розглядаються у глибокій історичній перспективі, як результат тривалого розвитку загальної теорії права і науки адміністративного права, то за його допомогою визначаються закономірності розвитку адміністративного права та основних його категорій); догматичного (логічного) аналізу (при здійсненні висновків і пропозицій, які містяться в дисертації, з врахуванням вимог відносно визначеності, несуперечливості, послідовності і обґрунтованості суджень і здійснення в межах загальнотеоретичних і адміністративно-правових конструкцій з використанням понятійного апарату відповідних галузей науки).

Теоретичною базою дисертаційного дослідження є праці В. Б. Авер'янова, С. С. Алексєєва, Г. В. Атаманчука, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, А. С. Васильєва, О. В. Венедиктова, І. О. Галагана, І. П. Голосніченка, Є. В. Додіна, А. І. Єлистратова, З. Д. Іванової, О. С. Йоффе, В. Б. Ісакова, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, Б. О. Кистяківського, Ю. М. Козлова, А. А. Козловського, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, В. К. Колпакова, І. Б. Коліушка, А. Т. Комзюка, В. В. Копейчикова, А. П. Коренева, М. М. Коркунова, О. О. Красавчикова, Є. Б. Кубка, Є. В. Курінного, Я. М. Магазинера, М. М. Марченка, П. Є. Недбайла, В. С. Нерсисянца, М. П. Орзіха, І. М. Пахомова, П. С. Па-цурківського, Г. І. Петрова, П. Д. Пилипенка, Л. Л. Попова, П. М. Рабіновича, В. М. Селіванова, В. М. Синюкова, О. Ф. Скаун, В. Д. Сорокіна, Ю. М. Старилова, В. Ф. Тарановського, Ю. О. Тихомирова, В. С. Толстого, Є. М. Трубецького, О. Ф. Фрицького, Р. О. Халфиної, Є. О. Харитоновна, В. В. Цветкова, М. В. Цвіка, В. К. Шкарупи, О. П. Юристи, В. О. Юсупова, Л. С. Явича, М. К. Якимчука та ін.

Вивчення та аналіз праць зазначених науковців дали змогу визначити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та дослідити питання, що постали на сучасному етапі реформування теорії адміністративного права та визначити шляхи їх вирішення.

Емпіричну основу дослідження складає законодавство України, міжнародні нормативно-правові акти та законодавство зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше у вітчизняній науці адміністративного права пострадянської доби здійснене комплексне монографічне дослідження концептуальних питань визначення поняття, сутності та особливостей окремих видів адміністративно-правових відносин. На цьому підґрунті сформульовано і розвинуто низку авторських положень щодо характеристики адміністративно-правових відносин з виокремленням декількох рівнів останніх: як категорії загальної теорії права, категорії публічного права та категорії власне адміністративного права. Крім того, обґрунтовується авторське бачення сутності деяких нових категорій адміністративного права, що з'явилися останнім часом, і на цій основі пропонуються уточнення дефініцій низки категорій і понять адміністративно-правових відносин.

У межах проведеного дослідження одержано результати, що мають наукову новизну.

Елементи наукової новизни полягають, зокрема, у наступному:

вперше обґрунтовано висновок, що важливою тенденцією розвитку теорії адміністративного права останнім часом є поступове витіснення вчення про особливі владні відносини і заміна цього вчення концепцією характеристики адміністративно-правових відносин, як врегульованих правовими нормами відносин, що спрямовані на забезпечення правопорядку і безпеки громадян та суспільства;

вперше визначено, що поняття правовідносин є багатоплановим і визначення та характеристика його можливі на декількох рівнях: загальнотеоретичному, галузевотеоретичному та конкретно-галузевому.

вперше доведено, що на першому рівні характеристика правовідносин може бути дана у найбільш абстрактному вигляді як категорія, що існує та підлягає аналізу в межах загальної теорії права взагалі.

додатково обґрунтовано, що на другому (адміністративно-теоретичному) рівні категорія правовідносин теж характеризується у загальному вигляді, але вже на рівні теорії галузі права, передусім, на рівні досліджень поняття, ознак та сутності категорій адміністративного права, яке, у свою чергу, виступає як складовий елемент класичної дихотомії “публічне право – приватне право”.

вперше робиться висновок, що на конкретно-галузевому (конкретно-адміністративному) рівні визначення правовідносин, має враховуватися цільова спрямованість правового регулювання (визнання) відповідних суспільних відносин, визначаються обставини, що впливають на їхнє виникнення та реалізацію, а відтак приймається рішення про застосування (характер реалізації) норми відповідної галузі права;

вперше під кутом зору формування цілісної теорії адміністративно-правових відносин проаналізовано зв'язок адміністративно-правових відносин з адміністративно-правовою нормою, вплив форм реалізації норм на встановлення, зміну та припинення адміністративно-правових відносин;

з врахуванням авторського бачення особливостей сучасного етапу розвитку теорії адміністративного права України запропоновано власну дефініцію адміністративно-правових відносин, як врегульованих правовими нормами відносин, що виникають та існують між суб'єктами публічного права, і спрямовані на впорядкування стосунків у суспільстві, забезпечення засобами державного примусу правопорядку, добробуту та безпеки громадян і суспільства;

вперше доведено, що так звані “приватно-правові відносини” не перебувають у такому безпосередньому зв'язку з правовою нормою, як правовідносини публічного права, а тому традиційна характеристика правовідносин як суспільних відносин, врегульованих нормами права, головним чином, стосується відносин, які виникають у сфері публічних галузей права (передусім, адміністративних, усіх процесуальних тощо);

запропоновано авторське бачення таких категорій, як “адміністративно-правовий договір”, що є засобом кореляції стосунків учасників адміністративних відносин на засадах координації та реординації; “адміністративний правочин”, який являє собою дію, спеціально спрямовану на встановлення, зміну або припинення адміністративно-правових відносин; “акт управління”, що трактується як правомірна дія уповноваженого суб’єкта в межах наданої йому законом компетенції, “адміністративно-правова норма”, що розуміється як встановлене, санкціоноване або ратифіковане державою, формально визначене і забезпечене можливістю державного примусу правило поведінки суб’єктів, що діють у галузі державного управління та сфері забезпечення публічного правопорядку, призначенням і безпосередньою метою яких є організація й регулювання суспільних відносин (а також сприяння цій меті), що забезпечує виникнення та функціонування адміністративно-правових відносин, а також умови реалізації учасниками цих відносин своїх прав та виконання покладених на них обов’язків.

вперше запропоновано найголовнішим критерієм класифікації правовідносин визначати сферу права, у якій вони виникають та реалізуються. Зокрема, обґрунтовується позиція, що для адміністративно-правових відносин такою сферою є галузь публічного права;

вперше пропонується розмежування адміністративно-правових матеріальних відносин (включаючи сюди правила процедури їх реалізації) і адміністративних процесуально-правових відносин, які розглядаються у дисертації в якості самостійних категорій адміністративного права як права публічного. При цьому процедурні правовідносини трактуються як форма реалізації норм адміністративного права і не порушеного суб’єктивного адміністративного права або виконання адміністративного обов’язку. Натомість процесуальні правовідносини пропонується розглядати як форму адміністративного процесу – спеціального виду судової діяльності, що відбувається в рамках відповідного адміністративно-процесуального законодавства;

знайшли подальшого розвитку підстави виникнення, припинення та трансформацій адміністративно-правових відносин;

вперше запропоновано класифікацію юридичних фактів з врахуванням особливостей цієї категорії стосовно галузі публічного права. Зокрема, вперше визначено тип поведінки учасників сфери державного управління і його вплив на виникнення адміністративно-правових відносин;

вперше окреслено умови, за яких конкретні права та обов’язки виникають безпосередньо із самого змісту адміністративно-правової норми;

вперше обґрунтовано позицію, згідно якій адміністративно-правове порушення розглядається, передусім, не як підстава виникнення охоронних адміністративно-правових відносин, а як підстава трансформації загальних регулятивних адміністративно-правових відносин у конкретні адміністративно-правові охоронні правовідносини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- у науково-дослідній сфері висновки дисертаційного дослідження розвивають теорію адміністративного права, зокрема, її загальну частину, а саме – теорію адміністративно-правових відносин і є підґрунтям для подальшого формування і вдосконалення вітчизняної теорії адміністративного права. Запропоновано нові висновки та сформульовано низку дефініцій адміністративного права. Теоретичні положення, пропозиції і висновки дисертації можуть стати базою для подальшого вдосконалення концепції адміністративно-правових відносин, їх складових частин, підстав виникнення, припинення і трансформації;

- у сфері правотворчості – висновки, пропозиції та дефініції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності – в процесі підготовки та удосконалення низки законодавчих та підзаконних актів, зокрема, проектів Адміністративно-процедурного кодексу, Кодексу про адміністративні проступки тощо.

- у навчально-методичній роботі – матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних посібників та підручників з адміністративного права і державного управління, при читанні загальної частини курсу адміністративного права, в розробленні спецкурсів з теоретичних проблем адміністративного права.

- у правовиховній сфері – положення і висновки дисертації можуть бути використані для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів юридичних вузів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане самостійно, з використанням останніх досягнень науки адміністративного права, загальної теорії права, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень авторки. У співавторстві опубліковані монографії “Рецепції приватного права: парадигма прогресу” (здобувачкою розроблено підрозділ 1.2. “Право як елемент цивілізації”, підпункт 3.4., що стосується характеристики спартанського права як права публічного (с. 55-57), підпункт 4.2.1. вплив стоїцизму на формування публічного права (с. 62-64), підпункт 5.3., де дається характеристика публічно-правових засад в рецепції римського права Візантії після Юстиніана (с. 102-114), у підпункті 5.6. авторкою дана характеристика державно-правових поглядів мислителів Нового часу (с. 123-130) (обсяг 2 друк.арк.); “Виконавча влада і адміністративне право” (здобувачкою розроблено главу 3 “Сутнісні ознаки адміністративного права як галузі публічного права” (0,5 друк.арк.); навчальний посібник “Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції” (авторкою розроблено Розділ “Поняття та категорії порівняльного правознавства”, підпункти 3 “Приватне і публічне право”, 4 “Європейська правова система” Розділу I підпункт 2 “Державні інститути (інституції)” Розділу II підрозділ 6 Німецьке адміністративне право” Розділу III підрозділ 5 “Адміністративне право Великої Британії” Розділу IV, підрозділи 5 “Адміністративістика Російської Імперії”, 6

“Радянська доктрина адміністративного права”, 7 “Реформування адміністративного права у незалежній Україні” Розділу V. (6 друк.арк.); підручник “Адміністративне право України” (авторкою розроблено підпункт 1.3. “Історія становлення адміністративного права” Глави III, Глави IV, VII, VIII, XXV (5 друк.арк.); статті “Римське приватне право і управління торговим обігом” (здобувачкою розроблено положення про особливості управління торговим обігом у Стародавньому Римі (0,3 друк.арк.); “Держава і економіка: управління і регулювання” (здобувачкою розроблено положення про співвідношення між регулюванням та управлінням) (0,1 друк.арк.); “Візантійський тип духовності і Україна” (здобувачкою розроблено визначення впливу Візантійського світогляду на формування засад публічного права в Україні) (0,2 друк.арк.); “Перестройка” и пересмотр советской доктрины права” (характеристика трансформації радянської доктрини права у галузі публічного права) (0,3 друк.арк.); “До питання про значення дихотомії “приватне право – публічне право” (здобувачкою розроблено питання визначення та характеристики публічного права, значення розподілу права на публічне і приватне) (0,25 друк.арк.); “Морське право: приватне і публічне” (здобувачкою розроблені питання характеристики публічно-правових елементів морського права) (0,2 друк. арк.); “Підприємницьке право у дихотомії: публічне право – приватне право” (здобувачкою здійснена характеристика публічно-правових елементів у підприємницькому праві) (0,3 друк.арк.); “Приватне і публічне право та деякі аспекти теорії правовідносин” (авторкою розроблено питання впливу публічного права на правовідносини, що виникають у цій сфері) (0,3 друк.арк.); “Реалізація та захист суб’єктивних прав через призму класифікації правовідносин” (авторкою розроблено питання специфіки реалізації та захисту прав в залежності від їх видів) (0,25 друк.арк.); “Європейські правові системи: проблеми класифікації” (здобувачкою розроблено питання значення поділу права на приватне та публічне, а також вплив питомої ваги публічно-правових елементів на типологію тієї чи іншої правової системи) (0,3 друк.арк.); “Загальна аварія як підстава виникнення правовідносин” (здобувачкою розроблено питання характеристики загальної аварії як підстави виникнення публічно-правових відносин) (0,2 друк.арк.); “Приватні та публічні правовідносини представництва” (авторкою розроблено питання правовідносин представництва як публічно-правової категорії) (0,25 друк.арк.); “Категорії “приватного”, “публічного” та “соціального права” у загальній системі права” (здобувачкою розроблено питання характеристики публічного права, відмінності його від приватного та соціального права) (0,25 друк.арк.); “Порушення особистих немайнових прав як підстава виникнення охоронних правовідносин” (здобувачкою розроблено питання характеристики охоронних правовідносин, поняття особистих немайнових прав) (0,3 друк.арк.); “Структура правового відношення з погляду дихотомії: Приватне право – публічне право” (здобувачкою розроблено питання впливу публічного права на специфіку структури правовідносин, що виникають у цій сфері) (0,3 друк.арк.).

Апробація результатів дисертації. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії.

Результати дослідження доповідались на загальноукраїнських і міжнародних конференціях та науково-практичних семінарах: “Правові проблеми становлення громадянського суспільства в Україні” (січень 2000 р., м. Київ, тези опубліковані), “Проблеми вдосконалення сімейного законодавства України” (7 груд. 2001 р., м. Одеса), “Римське право і сучасність” (21 груд. 2001 р., м. Одеса, тези опубліковані), “Конституція України – основа модернізації держави та суспільства” (21-22 черв. 2001 р., м. Харків, тези опубліковані), 4 (56) звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу і аспірантів (27-28 бер. 2001 р., м. Одеса, тези надруковані), “Актуальні проблеми цивільного права та практики його застосування у сучасний період” (14-15 трав. 2002 р., м. Хмельницький, тези опубліковані), 5 (57) звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу і аспірантів (22-23 квіт. 2002 р., м. Одеса, тези надруковані), “Римське право і сучасність” (6-7 груд. 2002 р., м. Одеса, фіксований виступ), 6 (58) звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу і аспірантів (23-24 квіт. 2003 р., м. Одеса, тези надруковані), “Право і лінгвістика” (18-21 верес. 2003 р., м. Сімферополь – м. Ялта, тези опубліковані), “Українське адміністративне право: стан і перспективи реформування” (23-25 трав. 2003 р., м. Одеса, тези опубліковані), “Методологія приватного права” (30 трав. 2003 р., м. Київ, тези опубліковані), “Становлення та розвиток корпоративного права в Україні” (26-27 верес. 2003 р., м. Івано-Франківськ), “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (13-14 лют. 2003, м. Львів, тези опубліковані), “Римське право і сучасність” (14-15 трав. 2004 р., м. Одеса, тези опубліковані); “Право і лінгвістика” (23-26 верес. 2004 р., м. Ялта, тези опубліковані).

Результати дисертаційного дослідження широко використовувалися у навчальному процесі при читанні курсів “Адміністративне право”, “Порівняльна адміністративістика”, спецкурсів “Проблеми теорії адміністративного права”, “Адміністративна відповідальність”, “Біржове право” та ін.

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у одній одноособовій монографії, двох підручниках, двох колективних монографіях, розділах у навчальному посібнику, 30 статтях у журналах та збірниках, що входять до переліку наукових фахових видань, затвердженому ВАК України

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'ятих розділів, 16 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 435 сторінок. Список використаних джерел складає 678 найменувань і займає 57 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи, теоретичне, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист, підкреслюється наукове і практичне значення одержаних результатів і особистий внесок здобувача у їх одержання, зазначаються апробація результатів дисертації та публікації.

Перший розділ “Формування концепції правових відносин у вітчизняній правовій науці” присвячений питанням формування концепції правовідносин, яка є однією із найбільш складних як з точки зору загальної теорії права, так і з погляду визначення принципових засад регулювання та функціонування окремих галузей права. Тому природним є те, що на всіх етапах розвитку юридичної науки цим питанням приділялася значна увага як у контексті дослідження загальних проблем визначення поняття та встановлення сутності права як суспільного феномену, так і у тих наукових розвідках, спеціальним предметом яких були власне правовідносини як правова категорія, співвідношення останніх з іншими видами суспільних відносин, структура, підстави виникнення та механізм їхнього функціонування.

Враховуючи ту обставину, що радянська й пострадянська правова наука значною мірою ґрунтується на традиціях юриспруденції, сформованих ще в часи існування Російської імперії, а потім – у руслі радянської доктрини права, у формуванні та розвитку теорії правовідносин виокремлюються такі основні періоди:

1) формування теорії правових відносин у контексті загального розвитку правової науки Російської імперії протягом другої половини XIX – початку XX ст.;

2) спроба формування оригінальної радянської теорії правовідносин протягом існування СРСР (оскільки етапи розвитку держави і права не збігаються, цей період можна датувати точніше – друга половина 20-х рр. XX ст. – друга половина 80-х років XX ст.);

3) розвиток теорії правовідносин у вітчизняній правовій думці після набуття Україною незалежності (90-ті рр. XX ст. – наш час).

Провівши аналіз наукової літератури, в якій дається визначення поняття, ознак, структури, видів правовідносин та підстав їх виникнення, зміни й припинення, на різних етапах розвитку юридичної науки, робиться висновок про те, що при формулюванні відповідних понять, категорій в адміністративному праві використовуються положення загальної теорії права без глибокого аналізу особливостей, властивих їм у праві адміністративному. Це підтверджує тезу про недостатню дослідженість проблеми адміністративно-правових відносин,

внаслідок чого низка питань у контексті їхнього розвитку, зв'язку з категорією правовідносин потребує детального наукового аналізу з метою заповнення прогалин у вивченні поняття, ознак, структури, видів правовідносин і підстав їх виникнення, зміни та припинення.

Другий розділ “Загальна категорія правовідносин і адміністративно-правові відносини” складається з п'яти підрозділів, в яких здійснюється постановка проблеми дослідження аналізованої категорії, визначається його методологія, аналізу піддаються категорії правовідносин, їхньої структури, класифікації, підстави виникнення й трансформацій, їх зв'язок з нормою права на рівні загальної теорії права.

У **підрозділі 2.1 “Постановка проблеми”** категорія правовідносин досліджується як складова частина правової системи. При цьому враховується, що поняття правовідносин є багатоплановим і їх визначення та характеристика можливі на декількох рівнях. Аналізуючи тезу про те, що про правові відносини можна вести мову у подвійному сенсі, тобто про конкретні юридичні відносини, що виникли в житті у певному випадку і отримали визнання права, та про абстрактні юридичні відносини, що мають місце тільки в уяві, реально вони не існують і визначається типовими рисами, властивими для певної групи конкретних юридичних відносин, робиться висновок, що доцільність розрізнення абстрактних і конкретних правовідносин, безумовно, мають сенс.

Разом з тим, робиться висновок, що виокремлення лише двох значень цієї категорії є недостатнім. Передусім тому, що це не дозволяє повною мірою враховувати всі рівні існування та функціонування правових понять і адекватно відобразити можливості їх багатозначного визначення на різних ступінях ієрархії правових наук:

При цьому зазначається, що визначення та характеристика поняття правових відносин можливі на трьох рівнях.

1. На першому рівні характеристика правовідносин може бути подана у найбільш абстрактному вигляді як категорії, що існує та підлягає аналізу в межах загальної теорії права взагалі. З таким поняттям правовідносин мають справу фахівці у галузі теорії права, а також усі правознавці, котрі в силу тих чи інших причин звертаються до аналізу правовідносин як загальноправового феномену.

2. На другому (теоретико-адміністративному, адміністративно-теоретичному) рівні категорія правовідносин теж характеризується у загальному вигляді, але вже на рівні теорії галузі права, передусім, на рівні досліджень поняття, ознак та сутності категорій адміністративного права, котре виступає як складовий елемент класичної дихотомії “публічне право – приватне право”.

3. На галузево-конкретному (конкретно-адміністративному) рівні визначення правовідносин мають враховуватися цільова спрямованість правового регулювання (визнання) відповідних суспільних відносин, визначаються обставини, що впливають на їхнє виникнення та реалізацію, а відтак приймається рішення про застосування (характер реалізації) норми

відповідної галузі права.

Тому аналіз методологічних засад визначення поняття адміністративних правовідносин починається з характеристики головних особливостей категорії правовідносин на найбільш універсальному – загальнотеоретичному рівні. При цьому для дослідження сутності правовідносин відправним моментом обирається один із варіантів його найбільш загального визначення: правові відносини – це передбачені юридичною нормою суспільні відносини, які виражаються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права.

Грунтуючись на такому багатозначному та багатоаспектному трактуванні поняття правовідносин, далі з'ясовується співвідношення правовідносин, норм права та суспільних відносин, оскільки саме у взаємодії цих трьох категорій і проявляється сутність правовідносин, як юридичного феномену.

Підрозділ 2.2 “Правовідносини, суспільні відносини та норми права”

присвячено проблемі з'ясування співвідношення між категоріями правовідносин, суспільних відносин та норм права, зокрема, пріоритетності однієї з них перед іншими. Враховуючи відсутність однаковості з цього приводу у загальній теорії права, точки зору, висловлені у науковій літературі з цього питання, об'єднані у декілька груп.

Перша з них є найбільш радикальною і полягає у тому, що правові відносини трактуються як такі, що охоплюють весь масив суспільних відносин. Така постановка питання може бути визнана слушною, якщо виходити з того, що суспільні відносини, які підпадають під дію норм природного права, котрі за своєю сутністю є всеохоплюючими, є правовідносинами.

Разом з тим, не можна не враховувати, що положення (норми) природного права нерідко виступають не як спеціальні юридичні норми, а як норми-принципи, які не можуть виступати як безпосередній регулятор конкретних суспільних відносин. Таким чином, ближчим до істини здається трактування правовідносин як категорії, що не є тотожною поняттю суспільних відносин.

Разом з тим, і при загальному збігові поглядів стосовно розуміння суспільних відносин і правовідносин як понять, що не співпадають повністю, при визначенні конкретних відмінностей між ними єдності науковцям досягти не вдалося.

Підсумовуючи проведені дослідження, робиться висновок про те, що розбіжність у поглядах науковців і певна непослідовність трактування сутності правовідносин значною мірою зумовлені тим, що недостатньо враховується не лише необхідність чіткого розмежування визначення правовідносин на різних рівнях: загальнотеоретичному, галузево-теоретичному, конкретно-теоретичному, але й доцільність диференційованого підходу до визначення поняття правовідносин на галузевому рівні. Саме диференціація визначення правовідносин на рівні загального поділу права на приватне та публічне дає змогу більш точно встановити співвідношення правовідносин та норми права, якими

можуть регулюватися (чи визнаватися) відповідні суспільні відносини. Так, характеристика правовідносин як суспільних відносин, врегульованих нормами права, більшою мірою стосується відносин, які виникають у сфері публічних галузей права (передусім, адміністративних, усіх процесуальних тощо).

Разом з тим, таке твердження не є абсолютно правдивим стосовно приватно-правових відносин, оскільки вони можуть виникати не тільки на підставі норми закону і внаслідок її реалізації, але й з фактичних дій, що не суперечать закону. Таким чином, з'ясування співвідношення суспільних відносин та правовідносин має сенс і можливе лише на загальнотеоретичному рівні, коли йдеться про право та його категорії як суспільний феномен. Саме у такому сенсі можна вважати справедливим твердження, що правовідносини є частиною правової системи.

У *підрозділі 2.3 “Загальна класифікація правовідносин”* проводиться дослідження існуючих у теорії права класифікацій з метою з'ясування можливості екстраполяції загальних положень теорії правовідносин до того їхнього виду, що виникає та існує на рівні адміністративно-правового регулювання.

Слідуючи обраній методології даної наукової розвідки, найголовнішим критерієм поділу правовідносин визнано сферу права, у якій вони виникають. Звідси виходить, що відповідно до розмежування сфери приватного та публічного права необхідно розрізняти приватні та публічні правовідносини.

На цьому підґрунті вимальовуються специфічні властивості публічно-правових та приватно-правових відносин як таких, що акцентують увагу передусім на обов'язках суб'єктів (публічно-правові відносини) або на правах уповноважених учасників (приватно-правові відносини). Проте зазначається, що встановлення особливостей публічних та приватних правовідносин недостатнє для повної характеристики їх як правових явищ. Розглядається також їхнє співвідношення з іншими видами у класифікації правовідносин.

Правові відносини поділяються на види в залежності від галузей національного права (законодавства), від функцій та завдань, які постають перед певною галуззю права, в межах якої виникають правовідносини, можливий також їхній поділ на два основні види: 1) регулятивні правовідносини (іноді їх іменують “правовстановлюючі” правовідносини, підкреслюючи, що тут йдеться про нормальний процес реалізації об'єктивного та суб'єктивного права, про відповідне виконання юридичних обов'язків) – це такі правові відносини, через які здійснюється безпосереднє регулювання суспільного життя – встановлення прав і обов'язків тощо; 2) охоронні правовідносини, тобто такі, які “оформлюють” кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та інші види юридичної відповідальності, застосування інших юридичних санкцій. Відповідно до того, чи є правовідносини регулятивними чи охоронними, визначаються підстави їхнього виникнення: перші виникають з правомірних дій суб'єктів, другі – з протиправних дій і пов'язані з застосуванням державного примусу.

При цьому охоронні правовідносини як такі, що пов'язані з правовою патологією, спрямовані на здійснення юридичної відповідальності, або на поновлення порушеного правопорядку, на охорону суб'єктивних прав і на застосування санкцій норм права. Крім того, оскільки охоронні правовідносини пов'язані з реалізацією санкцій правових норм, то вони мають ще й форму процесуальних правових відносин.

Поміж регулятивних правових відносин, в свою чергу, виокремлюються загальні та конкретні правові відносини. Аналізуючи різні точки зору з проблем існування загальних та конкретних правових відносин, робиться висновок про те, що різниця між відносними (конкретними) та абсолютними (загальними) правовідносинами полягає в тому, що перші пов'язані в основному з такою формою реалізації юридичних норм, як застосування, а другі – з трьома іншими: дотриманням, виконанням та використанням. Відповідно конкретні правові відносини опосередковують застосування права, а загальні – охороняють та забезпечують право. Підсумовуючи викладене, всі правові відносини поділяються за різними підставами на відносини приватного та публічного права, галузеві правові відносини, відносини регулятивні й охоронні, відносини матеріальні та процесуальні, відносини правозастосовчі та правотворчі. При цьому визначальним є загальний поділ правовідносин на ті, що виникають у галузі приватного права, і похідний від нього поділ правовідносин на такі, що виникають у галузі публічного права, та поділ їх на рівні національних правових систем на галузеві правовідносини відповідно до галузей права, що є характерними для права певного типу. Значення вказаних класифікацій правовідносин для обрання подальших напрямів та методології даного дослідження визначається тим, що саме в залежності від того, чи є відносини публічно-правовими чи приватно-правовими, визначається їхній зв'язок з певною галуззю національного права, а відтак та обставина, якими є їхні властивості, чи є вони за своєю сутністю адміністративно-правовими, чи ні.

Отже деякі із зазначених класифікацій є визначальними для встановлення самої сутності адміністративно-правових відносин, а деякі можуть бути використані у подальшому їхньому аналізові, при наступній характеристиці адміністративно-правових відносин.

Підрозділ 2.4 “Структура правовідносин” присвячено аналізу точок зору з приводу структури правовідносин. При цьому, враховуючи ту обставину, що стосовно структури правовідносин існує декілька точок зору, формулюється спочатку авторське бачення цього поняття, а відтак розглядаються окремі елементи структури правового відношення.

При аналізі суб'єкта і його властивостей робиться висновок про те, що хоч правоздатність виступає як категорія, що є загальною стосовно усіх суб'єктів права, це не заважає їй проявлятися у різних галузях права неоднаково. Тому розрізняються загальна, галузева та спеціальна правоздатність. Аналізуючи категорію „адміністративна правоздатність”, яка вживається у літературі з адміністративного права, слід виходити з того, що не лише у державних органів, юридичних осіб

публічного права тощо правоздатність і дієздатність зливаються у єдине поняття правосуб'єктності, але це властиве і громадянам як суб'єктам адміністративного права. Коли ж йдеться про адміністративну правосуб'єктність владних суб'єктів адміністративного права, то мається на увазі компетенція. Крім цього зазначається, що правосуб'єктність у сфері приватного права і публічного права не є однаковою.

Аналізуючи правову природу суб'єктивних прав, зазначається, що вони залежать від характеру правовідносин – зокрема, від того, чи є вони приватно-правовими, чи публічно-правовими і, відповідно від того, яким є підхід до правового регулювання даних відносин. Приватно-правовий підхід ґрунтується на визнанні природних, невідчужуваних прав особистості, які не створюються, а лише визнаються і підтверджуються нормами позитивного законодавства. Публічно-правовий підхід ґрунтується на тому, що держава не визнає, а створює права особистості, наділяючи ними окремих громадян і визначаючи тим самим обсяг правоздатності, а відтак і потенційних суб'єктивних прав кожного з них, котрий може бути збільшений або зменшений на розсуд самої держави.

При аналізі юридичного обов'язку звертається увагу на ту обставину, що традиційне розуміння сутності юридичного обов'язку стосується галузі публічного права, де зміст правовідносин (або у кожному разі, загальні межі прав та обов'язків учасників правовідносин), як правило, передусім чітко регламентується нормами законодавства. Що ж до правовідносин приватно-правових, то тут характер та обсяг належної поведінки можуть встановлюватися як законом, так і договором, що укладається не обов'язково відповідно до закону, але й за відсутності будь-якого конкретного припису акта законодавства – лише на підставі вільного розсуду та волевиявлення сторін. Звідси випливає, що пов'язувати зміст юридичного обов'язку зі змістом норми законодавства у вигляді універсального правила є некоректним. Тому здається слушною характеристика юридичного обов'язку як приписаної суб'єктові (визначеної для суб'єкта) міри належної, необхідної поведінки.

Таким чином, аналіз структури правових відносин підтверджує той висновок, що навіть на рівні високої наукової абстракції не завжди вдається вести мову про правовідносини як такі, без врахування їхньої приналежності до сфери публічного чи приватного права.

Підрозділ 2.5 “Підстави виникнення, припинення та трансформації правовідносин”. Розкриваючи поняття та сутність юридичних фактів, аналізуючі окреми їх види, робиться висновок про те, що поміж різновидів юридичної сукупності особливе місце займають так звані юридичні стани, тобто обставини, що характеризується відносною стабільністю і тривалістю терміну існування, протягом яких вони можуть неодноразово (у поєднанні з іншими фактами) спричиняти певні юридичні наслідки. У законодавстві вони іменуються актами цивільного стану.

Аналіз переліку актів цивільного стану дозволяє зробити висновок, що хоч вони іменуються „актами цивільного стану”, однак за своєю природою стосуються не тільки сфери цивільного права, а (навіть більшою мірою) є актами публічного чи адміністративного стану. Крім того, адміністративними (публічними) за своєю

суттю є такі акти юридичного стану, які підлягають державній реєстрації: народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть. У цих випадках їхня реєстрація є елементом публічного правопорядку і регулюється нормами адміністративного законодавства. Враховуючи зазначене, пропонується вести мову про юридичні стани як такі, розрізняючи поміж них публічні акти юридичного стану та приватні акти юридичного стану.

Завершуючи загальну характеристику юридичних фактів у правовідносинах, звертається увага на принципово важливу відмінність у підходах до визначення їхнього значення та переліку в галузі приватного і публічного права.

Так, на відміну від права приватного, у галузі публічного права юридичні факти мають бути точно визначені у нормах законодавства. Аналізуючи традиційну класифікацію юридичних фактів як таких, що встановлюють, змінюють або припиняють правовідносини, робиться висновок про те, що така класифікація не враховує всіх варіантів трансформацій правовідносин, наприклад, можливість їхнього призупинення, поновлення після призупинення тощо. Тому пропонується класифікувати їх на: 1) юридичні факти, що встановлюють право; 2) юридичні факти, що змінюють право; 3) юридичні факти, що припиняють право; 4) юридичні факти, що перешкоджають виникненню або трансформації права; 5) юридичні факти, що призупиняють право.

Третій розділ “Адміністративно-правові відносини як категорія публічного права” складається із п’яти підрозділів.

Підрозділ 3.1 “Дихотомія “публічне право – приватне право” і категорія адміністративно-правових відносин” присвячений характеристиці публічного та приватного права як підґрунтя розмежування на національному рівні права цивільного і адміністративного як двох головних, визначальних галузей регулятивного права, що в свою чергу ґрунтуються на положеннях конституційного права. При цьому одним з найбільш дискусійних питань є критерії їхнього розмежування. Тому проводиться детальний аналіз методологічних аспектів встановлення та визначення таких критеріїв. Детальному аналізу піддаються підходи до публічного та приватного права, що склалися при формуванні радянської правової доктрини. Але саме сформоване у пострадянській теорії права методологічне підґрунтя дає можливість провести аналіз відмінностей між правом публічним і приватним, з метою встановлення на цій основі поняття та ознак “публічності” і на цій основі дати визначення публічного права, головним проявом якого на рівні національного законодавства є право адміністративне. Аналізуючи існуючі дослідження з цього питання, характеристику імперативного методу як основного критерію розмежування, авторка пропонує визначити публічне право як сукупність правових норм, що складають особливу функціонально-структурну систему, яка з метою врегулювання та захисту загальносуспільних інтересів за допомогою приписів імперативного характеру регламентує відносини за участю держави, а також між суб’єктами, що є фігурантами держави, або знаходяться у взаєминах влади та

підпорядкування.

При дослідженні предмета публічного права робиться висновок про те, що його не можна зводити лише до владних відносин, тому що в наш час держава виконує низку соціальних функцій, зосереджується на гарантуванні та захисті прав людини і громадянина, що зумовлює зміни у предметі публічного права, і як і у методі публічного права, більш глибоке проникнення у сферу приватного права та перетворення деяких його інститутів, появи нових об'єктів, що потребують публічно-правового регулювання. При цьому незмінним ядром, стрижнем предмету правового регулювання публічного права залишаються все ж таки владні відносини, вони є його виключною сферою, тоді як інші відносини є суміжними, неосновними. Ступінь взаємопроникнення залежить від конкретної галузі публічного права.

Підрозділ 3.2 “Адміністративне право як право публічне” присвячений характеристиці адміністративного права як провідної галузі публічного права. Розглядаючи питання про необхідність урізноманітнення критеріїв розмежування галузей національного права, зазначається, що вони можуть дати позитивний, максимально ефективний результат лише при використанні всієї сукупності головних критеріїв галузі права, якими є предмет, метод і принципи правового регулювання, а також функції, визначені правовою доктриною держави для тієї чи іншої галузі національного права (законодавства). При характеристиці методу адміністративно-правового регулювання висвітлюються його відмінності від імперативного методу. Загалом, імперативний метод, характерний для публічного права, в головних своїх рисах є методом, характерним і для права адміністративного, визначаючи специфіку впливу на суспільні відносини, особливості юридичних режимів, що створюються даною галуззю права. Проте, імперативний метод (як і диспозитивний у приватному праві) є первинним, таким, що притаманний публічному праву взагалі як наднаціональній сфері права (супергалузі, метagalузі). Але в різних галузях права первинні методи, в залежності від характеру суспільних відносин, що є предметом регулювання, а також інших факторів, виступають у різних варіаціях, сполученнях, хоч, як правило, з домінуванням одного з них. Так, у праві адміністративному можуть застосовуватися прийоми не тільки імперативного, але й диспозитивного регулювання. Таким чином, в адміністративно-правовому методі правового регулювання можуть міститися і елементи обов'язкового (імперативного) припису, і елементи диспозитивного (координаційного) характеру. Отже, робиться висновок, що адміністративно-правовий метод включає в себе як елемент імперативний, так і правонаділяючий елемент. Характерні риси адміністративно-правового методу правового регулювання знаходять відображення у принципах адміністративного права. Враховуючи те, що в науковій літературі відсутнє загальноприйняте визначення поняття принципів адміністративного права і трактування їхньої сутності, пропонується розуміти їх як фундаментальні ідеї, згідно з якими здійснюється регулювання відносин, які складають предмет адміністративного права, та вимоги щодо застосування норм

адміністративного законодавства, результатом чого є виникнення адміністративно-правових відносин. Пропонується також перелік принципів адміністративного права: принцип верховенства права (закону); принцип розділення законодавчої, виконавчої та судової влади; принцип вертикального підпорядкування в системі управління; принцип забезпечення права громадян на участь у державному управлінні; принцип єдності основних вимог, що висуваються до державного управління; принцип відповідальності державних органів та їхніх посадових осіб за прийняті адміністративні акти (рішення). При цьому пропонується розмежовувати загально-правові та “адміністративістські” принципи.

Підрозділ 3.3 “Поняття та ознаки адміністративно-правових відносин” присвячений аналізу характерних властивостей правовідносин на “теоретико-адміністративному”, „адміністративіст-ському” рівні.

Для визначення поняття та правової природи правових відносин, увага звертається на аналіз тих рис, які є визначальними для цієї категорії на рівні галузі адміністративного права. Йдеться, передусім, про таку характерну рису, властиву для всіх публічних правовідносин взагалі, як те, що вони є свого роду “первинними” стосовно суспільних (владних) відносин. Робиться висновок, що правові відносини у галузі публічного права взагалі, а отже і в галузі адміністративного права зокрема, що є головним проявом права публічного на рівні національному, виникають, змінюються та припиняються тільки на підставі (за умови наявності) правових норм, що містяться в актах законодавства, котрі безпосередньо породжують правові відносини і реалізуються через них. Між цими явищами (нормою, що встановлена актом адміністративного законодавства та адміністративно-правовими відносинами) існує причинний зв'язок. Саме у публічних, зокрема, адміністративно-правових відносинах досягається мета правової норми, проявляється її реальна сила та ефективність. Публічні (адміністративні) правовідносини більш тісно пов'язані з державними інституціями та державним примусом, ніж будь-які інші правовідносини, які теж зазвичай забезпечуються і охороняються державою на відміну від суспільних відносин, що знаходяться за межами дії права і такого захисту та забезпечення не мають. Такий зв'язок набирає ознак кумулятивності внаслідок специфічних властивостей публічних правовідносин.

Зазначається також, що адміністративно-правові відносини характеризуються особливостями суб'єктного складу, оскільки завжди однією зі сторін є офіційний чи уповноважений суб'єкт виконавчої влади (у широкому розумінні державного управління). Адміністративно-правові відносини виникають з ініціативи кожної зі сторін. Однак згода чи бажання другої сторони не є у всіх випадках обов'язковою умовою їхнього виникнення. Вони можуть виникати також і всупереч бажанню другої сторони чи незалежно від її згоди.

Також підкреслюється, що на відміну від цивільно-правових відносин, для яких характерна відповідальність однієї сторони перед іншою, адміністративним

правом встановлена відповідальність порушника не перед іншою стороною правовідносин, а безпосередньо перед державою в особі її відповідного органу (посадової особи).

В результаті проведеного дослідження пропонується авторське поняття адміністративно-правових відносин як урегульованих адміністративно-правовою нормою суспільних відносин, що складаються у галузі державного управління та адміністративної охорони публічного правопорядку, один з учасників (або всі учасники) яких є носіями владних повноважень, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які перебувають під охороною держави.

Підрозділ 3.4 “Класифікація адміністративно-правових відносин”

присвячений видам адміністративно-правових відносин на „адміністративістському” рівні їхнього дослідження. При цьому деякі елементи загальної класифікації правовідносин природно поширюються й на адміністративно-правові відносини як складову частину більш загального поняття „правові відносини”. Але, крім такого поділу, можливою і доцільною на „адміністративістському” рівні визнається класифікація за ознаками, які стосуються лише власне адміністративно-правових відносин. Зокрема, на рівні „адміністративістському” розрізняються правовідносини адміністративного матеріального права і правовідносини адміністративного процесуального права. У свою чергу, правовідносини адміністративного матеріального права підрозділяються на такі, що визначають (встановлюють) права та обов'язки (встановлюючі), і такі, що визначають процедуру їхньої реалізації (процедурні). Робиться висновок, що іменувати їх “процесуальними”, мабуть, було б не зовсім коректно, оскільки термін “процес” може вживатися у широкому і у вузькому значенні. І якщо “процесуальні” правовідносини в широкому значенні цього поняття охоплюють процедурні відносини, то “процесуальні” адміністративні відносини у їх вузькому значенні слід трактувати як категорію однопорядкову з поняттям “процедурні відносини”. Процедурні відносини та процесуальні адміністративні відносини у вузькому значенні є різновидами родового поняття – процесуальні відносини у широкому значенні слова. Суттєва відмінність між ними полягає в тому, що вони по-різному взаємопов'язані з матеріальними адміністративними правовідносинами. Процедурні відносини є формою реалізації норм адміністративного законодавства (адміністративної норми) і не порушеного суб'єктивного адміністративного права або обов'язку. Реалізація і адміністративної норми, і адміністративних прав та обов'язків мають відбуватися за певною, чітко визначеною процедурою. Така вимога зумовлюється передусім самою сутністю адміністративного права як галузі, що покликана встановлювати і забезпечувати публічний правопорядок. Підставою початку процедури так само, як і трансформацій останньої на всіх етапах її здійснення, є правомірні дії суб'єктів адміністративно-правових відносин. Процедурні правовідносини виникають, таким чином, на підставі регулятивних норм з приводу встановлення юридичних фактів або реалізації права і є обов'язковими при застосуванні норм матеріального права. Регулюються адміністративні процедурні відносини або

безпосередньо матеріальними адміністративними нормами, або спеціальним процедурним законодавством. Натомість процесуальні правовідносини є формою адміністративного процесу як спеціального виду судової діяльності, що відбувається в рамках спеціального адміністративно-процесуального законодавства. Підставами виникнення адміністративно-процесуальних відносин у вузькому значенні є наявність матеріальних адміністративно-правових відносин, а також факт їхнього порушення (порушення вимог адміністративної норми і, відповідно – адміністративного обов'язку). У процесуальній формі здійснюється судочинство, а процедурні правила застосовуються у позасудовому порядку. З наведених міркувань пропонується розмежування адміністративних матеріально-правових відносин (включаючи сюди правила процедури їх реалізації) і адміністративних процесуально-правових відносин, котрі являють собою самостійні категорії адміністративного права як права публічного. Що стосується класифікації адміністративно-правових відносин на „адміністративістському” рівні, тобто диференціації видів адміністративно-правових відносин як спеціальної публічно-правової категорії, відносно самостійної від інших частин загального поняття правовідносин, то й вона можлива за різними підставами та з різним ступенем деталізації такого поділу.

Підрозділ 3.5 “Норма адміністративного права, її реалізація та адміністративно-правові відносини” присвячено характеристиці підстав виникнення адміністративно-правових відносин як загальної (абстрактної) категорії адміністративного права та значенню для цього процесу адміністративно-правових норм.

Як слідує з трактування адміністративно-правових відносин як врегульованих нормами адміністративного права суспільних відносин, що складаються у галузі державного управління та адміністративного забезпечення публічного правопорядку, один з учасників яких (або всі учасники) є носіями владних повноважень, категорія адміністративно-правових відносин нерозривно пов'язана з нормами адміністративного права. Зазначається при цьому, що попри всі нюанси у відмінностях формулювань тих чи інших визначень адміністративно-правових відносин, головною рисою, стрижнем їхнього трактування залишається те, що йдеться про суспільні відносини, врегульовані нормами (нормою) адміністративного права. Отже фактичні відносини у галузі управління тільки тоді стають правовідносинами, коли відбувається їхня регламентація нормами адміністративного права. Тому детальному аналізу піддається значення адміністративно-правової норми для виникнення адміністративно-правових відносин. Адміністративно-правова норма, маючи публічно-правовий характер, разом з тим, виступає як основна ланка, визначальний елемент адміністративного права. Аналіз поняття, характеру, призначення та змісту адміністративно-правових норм дозволив визначити основні функції цієї категорії. З урахуванням проведеного аналізу поняття, характерних рис та функцій адміністративно-правових норм пропонується

авторське уточнене визначення категорії “адміністративно-правова норма” як встановленого, санкціонованого або ратифікованого державою, формально визначеного і забезпеченого можливістю державного примусу правила поведінки суб’єктів, що діють у галузі державного управління та сфері забезпечення публічного правопорядку, призначенням і безпосередньою метою яких є організація й регулювання суспільних відносин (а також сприяння цій меті), що забезпечує виникнення та функціонування адміністративно-правових відносин, а також умови реалізації своїх прав учасниками цих відносин та виконання покладених на них обов’язків.

Виходячи з такого трактування сутності адміністративно-правової норми, з’ясовується характер її зв’язку з категоріями управлінських (адміністративних) та адміністративно-правових відносин.

На підставі проведеного аналізу робиться висновок, що в певних випадках для виникнення адміністративно-правових відносин може бути достатньою вже сама наявність адміністративно-правової норми, яка слугує підставою виникнення так званих загальних адміністративно-правових відносин, у той час як для виникнення конкретних адміністративно-правових відносин самого лише припису адміністративно-правової норми може бути недостатньо, а необхідна наявність ще й обставин, вказаних у цій нормі.

Четвертий розділ “Регулятивні адміністративно-правові відносини” присвячений детальному аналізу такого виду адміністративно-правових відносин, як регулятивні.

У *підрозділі 4.1 “Соціальне управління як середовище виникнення адміністративно-правових відносин”* досліджуються адміністративно-правові відносини як відносини управлінські. Тому детальному аналізу піддаються питання соціального управління як середовища виникнення адміністративно-правових відносин.

При характеристиці соціального управління увага зосереджується на тісному зв’язку управління з функціонуванням (зокрема, впорядкуванням) систем. При цьому як методологічне підґрунтя використовується концепція соціальних систем Толкота Парсонса, яка справила суттєвий вплив на формування засад теорії. Перевагами цієї концепції є те, що тут не лише визначається місце соціальних систем поміж рівнозначних елементів, але й характеризується вища ланка, котра впливає на сутність соціальної системи. Крім того, достатньо точно визначається сутність взаємодії соціальної системи та її елементів, взаємини цієї системи з людиною тощо.

На підставі проведеного аналізу соціальне управління характеризується як свідомо, планомірно організована, систематична взаємодія суб’єкта управління та об’єкта управління з метою впорядкування соціальної системи (підсистеми), збереження якісної визначеності та розвитку останньої.

Детальному аналізу піддано такі категорії, як суб’єкт і об’єкт управління, організаційна структура й організація, зміст управління та його елементи. При цьому уточнюється, що об’єктом управління є як відносини між людьми (що

передусім стосується колективів), так і поведінка людини (що стосується окремої особистості). Зазначається також, що соціальне управління здійснюється практично шляхом прийняття управлінських рішень стосовно конкретного випадку і стосовно конкретного кола осіб чи окремих суб'єктів суспільних відносин. При розгляді змісту управління через його функції, виокремлюються його найважливіші риси, які власне і характеризують зміст управління.

У дослідженні робиться висновок, що в контексті даного дослідження з точки зору встановлення зв'язку сфери управління з адміністративно-правовими відносинами найбільший інтерес становлять відносини державного управління як такі, що пов'язані з можливістю державного примусу, який є неодмінною ознакою права взагалі і адміністративного права, у певній його частині, зокрема.

Грунтуючись на таких засадах, далі розглядаються поняття та сутність державного управління і відносин, що при цьому виникають.

Підрозділ 4.2 “Державне управління та адміністративно-правові відносини” присвячений характеристиці категорії державного управління та його зв'язку з адміністративно-правовими відносинами.

Дослідження існуючих підходів до визначень категорії державного управління дозволив дійти тієї точки зору, що державне управління може розглядатися на двох, принаймні, рівнях: на теоретико-пізнавальному та конкретному. Відповідно, державне управління розглядається у широкому та вузькому значеннях. Проведений аналіз дозволив перейти до з'ясування характерних ознак управлінських правовідносин, тобто до властивостей тих адміністративно-правових відносин, які виникають у процесі державного управління. Аналіз „державних” управлінських відносин саме як відносин адміністративно-правових здійснювався за використанням традиційного аналізу властивостей правовідносин через їхні суб'єкти, об'єкт, зміст, підстави виникнення, особливості зв'язків з нормами права тощо. З цих позицій визначено характерні риси адміністративно-правових управлінських відносин. На підставі проведеного дослідження робиться висновок, що хоч реалізація таких норм здійснюється в чотирьох формах: використання, виконання, дотримання, застосування, однак найбільш характерним для державно-управлінських відносин є застосування, тобто така організаційно-правова діяльність державних та інших уповноважених на це органів, яка полягає у встановленні піднормативних індивідуальних правил поведінки з метою створення умов, необхідних для реалізації відповідних норм. Застосування, на відміну від використання, виконання, дотримання, є державно-владною діяльністю, головним завданням якої є саме у втіленні в життя приписів норми права щодо управлінських відносин залежно від характеру ситуації, до якої потрапляють учасники таких відносин.

Враховуючи те, що хоча демократичні засади управління набувають поширення у всіх сферах дії сучасного адміністративного права України, проте саме в сфері економічній зазначені тенденції розвитку відображаються найбільш повно і яскраво, вдосконалення управління економічною сферою життя суспільства належить до числа найбільш актуальних проблем сьогодення,

сутність управлінських правовідносин розглядається на прикладі управління економікою. Основною у цьому контексті визнається проблема визначення меж втручання держави у ринкові економічні відносини. На підставі дослідження робиться висновок про те, що важливе значення має врахування різниці між поняттями “державне управління економікою” і “державне регулювання економіки”.

У **підрозділі 4.3 “Підстави виникнення управлінських адміністративно-правових відносин”** визначаються ті юридичні факти, що спричиняють виникнення управлінських правовідносин. До таких підстав належать на рівні конкретно-адміністративному події і дії. Визначається, що найбільш характерними діями є акт управління, адміністративний правочин, найпоширенішим різновидом якого є адміністративний договір, та адміністративний делікт. Враховуючи те, що особливості діяльності державних органів знаходять яскравий прояв у прийнятті актів управління, які мають характер застосування права, саме акти застосування права піддано детальному дослідженню. На підставі проведеного аналізу робиться висновок, що, правозастосування становить юридично значущу державно-управлінську діяльність тільки тоді, коли воно відбувається на підставі правових норм і в порядку, передбаченому юридичними нормами. Цими нормами є норми адміністративно-процесуальні. З ними пов'язане існування адміністративного процесу у широкому значенні. Цим поняттям охоплюється порядок діяльності державних органів (уповноважених громадських об'єднань) щодо застосування норм права з метою організації і регулювання управлінських відносин.

Поміж актів застосування норм адміністративного права акти управління є найбільш поширеною юридичною формою реалізації завдань, функцій виконавчої влади і державного управління. Враховуючи відмінність у підходах до визначення цієї категорії, пропонується акти управління визначати як правомірні дії, які вчиняються уповноваженим суб'єктами з метою встановлення, зміни, припинення тощо адміністративно-правових (управлінських) відносин або шляхом видання норм права, або шляхом видання індивідуальних адміністративних актів (індивідуальних актів адміністрування).

Проблема існування адміністративно-правового договору як підстави виникнення адміністративно-правових відносин визначається як досить дискусійна. Її актуалізація у світлі здійснюваних перетворень обумовлена зростанням ролі приватного права в регулюванні суспільних відносин, а отже і з розвитком договірних стосунків у публічно-правових відносинах. Розглядаючи основні підходи до проблеми адміністративно-правового договору, що склалися у літературі, існуючі визначення цієї категорії, адміністративно-правовий договір пропонується визначати як правочин, укладений на підставі адміністративно-правових норм у загальнодержавних (публічних) інтересах, правовий режим якого визначається наявністю сторони, що має державно-владні повноваження. Таким чином, предметом адміністративно-правового договору є

відносини влади та підпорядкування, причому ті з них, що допускають договірну, а не загальноправову форму регулювання.

Зазначається також, що на проблему адміністративного договору слід звернути увагу не лише з точки зору матеріальних адміністративно-правових норм, що встановлюють статутні положення (учасники, права і обов'язки учасників, відповідальність, адміністративно-правовий режим виконання), але й з позицій адміністративно-процесуального права, оскільки адміністративно-договірний процес належить до структури адміністративного процесу, а адміністративно-правовий договір – це одне з адміністративно-процесуальних проваджень (позитивний адміністративний процес).

П'ятий розділ “Адміністративно-правові охоронні відносини” присвячений детальному і всебічному аналізу категорії охоронних правовідносин у адміністративному праві.

У **підрозділі 5.1 “Адміністративно-правові охоронні відносини як результат трансформації правовідносин регулятивних”** визначаються, насамперед, питання термінології. Аналізу піддаються такі категорії, як “охоронні правовідносини” і “правоохоронні відносини”, що зустрічаються у науковій літературі.

Основною тезою, що обстоюється в дисертації, є твердження про те, що адміністративне право в цілому має розглядатися не як охоронна галузь права, а як галузь регулятивна, орієнтована на виникнення адміністративно-правових регулятивних відносин. Лише у випадках, коли в позитивному регулюванні відбувається збій, результатом такої аномалії стає трансформація регулятивних правовідносин у їхнє продовження – адміністративно-правові охоронні відносини.

На цьому методологічному підґрунті розглядається сутність охоронних адміністративно-правових відносин, їх відмінність від регулятивних адміністративно-правових відносин, а також підстави їхнього виникнення (перетворення перших у другі).

Аналізу піддаються також питання державного примусу як категорії, властивої даному виду адміністративно-правових відносин. На підставі проведеного дослідження робиться висновок про те, що оскільки охоронні правовідносини пов'язані з реалізацією санкцій правових норм, то вони мають ще й форму процесуальних правових відносин.

Підрозділ 5.2 “Охоронні адміністративно-правові відносини як форма реалізації засобів державного примусу” присвячений аналізу питань поняття та видів, а також характерних ознак державного примусу, його співвідношенню із санкцією адміністративно-правової норми.

Особливу увагу приділено дослідженню засобів адміністративного примусу та адміністративної відповідальності. При цьому зауважується, що стосовно публічного права доцільним є вживання терміну “засоби правового захисту”, який є поняттям родовим і ширшим за категорію державного примусу.

При цьому проводиться розмежування між засобами захисту і юридичною відповідальністю у адміністративному праві.

При оцінці підстав застосування у межах адміністративно-правових охоронних відносин засобів державного примусу враховується діалектична єдність між такими категоріями, як правомірна поведінка і правопорушення. Адміністративне правопорушення у контексті даного дисертаційного дослідження розглядається не як підстава виникнення охоронних адміністративно-правових відносин, а як підстава трансформації загальних регулятивних адміністративно-правових відносин у охороні (деліктні) відносини.

Підрозділ 5.3 “Адміністративно-правові делікти як підстава трансформації адміністративно-правових регулятивних відносин у охоронні адміністративно-правові відносини” присвячено детальному розгляду правопорушення та його ознак. При аналізі існуючих у науковій літературі визначень поняття правопорушення, його класифікацій робиться висновок, що однією із найважливіших ознак кожного правопорушення (а отже, у тому числі, й правопорушення адміністративного) є суспільна небезпечність, котра може бути диференційована в залежності від характеру вчинку, виду блага, яке охороняється правом, та характеру норм, які регулюють певні суспільні відносини, властивими їм методами.

При подальшому аналізі зазначається, що нормативне визначення поняття адміністративного проступку не знімає питання про співвідношення останнього з протиправно об’єктивною поведінкою, яке потребує свого розв’язання. Пропонується авторське визначення адміністративного правопорушення як суспільно-небезпечної, протиправної винної поведінки (дії чи бездіяльності) деліктоздатної особи, що виражається в порушенні нею норм адміністративного законодавства і завдає шкоду суспільству, державі чи суб’єктивним правам окремих осіб.

Досліджуючи проблему відповідальності “без вини”, зазначається, що розрізнення “повноцінного адміністративного правопорушення” та “порушення приписів адміністративно-правових норм з усіченим складом” є підґрунтям для розмежування застосування мір адміністративно-правової відповідальності та засобів захисту.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків і пропозицій, запропоновано авторське визначення деяких категорій адміністративного права. Не претендуючи на остаточне вирішення окреслених у дисертаційному дослідженні проблем, пропонуються власні погляди на шляхи підходу до найбільш складних питань теорії адміністративно-правових відносин та підстав їх виникнення.

1. Визначення тенденцій подальшого розвитку науки адміністративного права перебуває у прямій залежності з тим, що концепція адміністративного права ґрунтується сьогодні на ідеї, що держава і суспільство не лише взаємодіють між собою, але й обслуговують одне одного. Тому вдосконалення адміністративного права відбувається шляхом визначення характеру й сутності відносин: індивід – суспільство – держава. При цьому увагу дослідників привертають правові аспекти стосунків особи з державою та суспільством. Відбувається важливе зміщення акцентів: тепер враховується, що юридичні обов'язки можуть мати не лише громадяни щодо держави, але й держава та суспільство – щодо громадян.

2. Поняття правовідносин є багатоплановим і визначення та характеристика його можливі на кількох рівнях. Для того, щоб повною мірою враховувати всі рівні існування та функціонування правових понять і адекватно відобразити можливості їх багатозначного визначення на різних ступінях ієрархії правових наук пропонується розглядати правовідносини: 1) на рівні загальної теорії права; 2) на рівні теорії (методології) тієї чи іншої галузі права; 3) на рівні застосування конкретної норми відповідної галузі права.

3. Диференціація визначення правовідносин на рівні загального поділу права на приватне та публічне дає змогу більш точно встановити співвідношення правовідносин та норми права, якими можуть регулюватися (чи визнаватися) відповідні суспільні відносини. Таким чином, на підставі обраної методології даної наукової розвідки, найголовнішим критерієм поділу правовідносин визнано сферу права, у якій вони виникають. Звідси виходить, що відповідно до розмежування сфери приватного та публічного права необхідно розрізняти приватні та публічні правовідносини.

4. Зроблено акцент на обґрунтуванні значення зв'язку адміністративно-правових відносин з адміністративно-правовою нормою та характеристик використання, виконання, дотримання і застосування адміністративно-правових норм для об'єднання їх у дві групи в залежності від того, яка поведінка вимагається від суб'єкта: правомірна поведінка активного типу (дії) чи правомірна поведінка пасивного типу (бездіяльність).

5. У разі порушення вимоги поводитися певним чином, замість регулятивних правовідносин виникають правовідносини охоронні (регулятивні правовідносини трансформуються в охоронні), підставою для чого є припис норми права та вчинення адміністративного делікту. Але і йтиметься вже не про реалізацію правил адміністративно-правових регулятивних норм, якими були визначені вимоги до поведінки зобов'язаного суб'єкта, а про реалізацію положень охоронних адміністративно-правових норм, які передбачають встановлення нових прав та обов'язків внаслідок адміністративного делікту, відображаючи, таким чином, трансформацію регулятивних адміністративно-правових відносин у охоронні (адміністративно-деліктні).

6. Заперечується теза про те, що „з виданням нормативних адміністративно-охоронних актів встановлюється система охоронних

правовідносин”. Така позиція здається неточною, оскільки для виникнення охоронних адміністративно-правових відносин недостатньо лише наявності адміністративно-правової норми, також необхідне вчинення правопорушення, котре, власне, й породжує конкретні охоронні правовідносини. Таким чином, узагальнюючи викладене, робиться висновок, що в певних випадках для виникнення адміністративно-правових відносин може бути достатньою вже сама наявність адміністративно-правової норми, яка слугує підставою виникнення, так званих, загальних адміністративно-правових відносин (які є також відносинами регулятивними), у той час як для виникнення конкретних адміністративно-правових відносин самого лише припису адміністративно-правової норми може бути недостатньо, а необхідна наявність ще й обставин, вказаних у цій нормі.

7. Наводяться характерні властивості адміністративно-правових відносин на конкретно-адміністративному рівні (специфіка нормативного підґрунтя, специфіка суб’єктного складу, об’єкта, змісту і реалізації, а також підстав виникнення регулятивних відносин та трансформації їх у охоронні).

8. При оцінці підстав застосування у межах адміністративно-правових охоронних відносин засобів державного примусу, враховується діалектична єдність між такими категоріями, як правомірна поведінка і правопорушення. Адміністративне правопорушення у контексті даного дисертаційного дослідження розглядається не як підстава виникнення охоронних адміністративно-правових відносин, а як підстава трансформації загальних регулятивних адміністративно-правових відносин у охоронні (деліктні) відносини.

Підсумовуючи проведене дослідження, робиться висновок про те, що всі аспекти багатогранної, складної і важливої проблеми адміністративно-правових відносин неможливо розглянути в одній праці, що зумовило виклад деяких з них у постановочному аспекті, з метою привернути увагу до них інших дослідників. Результати дисертаційного дослідження є підґрунтям для подальшої розробки концептуально важливої проблеми теорії адміністративно-правових відносин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Харитонova О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії). – Одеса: Юрид. літ., 2004. – 328 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Харитонova О.І. Держава і економіка: управління і регулювання // Юридичний вісник. – Одеса, 1995. – № 4. – С. 53-55.

2. Харитонova О.І. До питання про визначення поняття публічного права // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2000. – Вип. 8. – С. 177-180.

3. Харитонova О.І. Верховенство закону як принцип сучасного адміністративного права України // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 2001, – Вип. 10-11. – С. 25-27.

4 Харитонova О.І. Про сутність фондової біржі як суб'єкта та об'єкта управління на ринку цінних паперів // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2001. – № 3 (26). – С. 114-122.

5. Харитонova О.І. Співвідношення адміністративно-процесуальних та кримінально-процесуальних правових відносин // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2001. – Вип. 10. – С. 320-325.

6. Харитонova О.І. До питання про класифікацію правових відносин // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Чернівці, 2001. – Вип. 125. – С. 13-17.

7. Харитонova О.І. Питання обрання моделі державного регулювання на етапі становлення фондового ринку в Україні // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2001. – Вип. 12. – С. 60-64.

8. Харитонova О.І. Поняття і ознаки публічних правовідносин // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2002. – № 1 (28). – С. 36-46.

9. Харитонova О.І. Поділ права на приватне та публічне: теоретичні питання // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – Хмельницький, 2002. – № 2. – С. 7-9.

10. Харитонova О.І. Адміністративне право як прояв публічного права // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Том 1. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 228-236.

11. Харитонova О.І. Рецепція ідеї дихотомії права // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 13. – С. 67-71.

12. Харитонova О.І. Адміністративні охоронні правовідносини: деякі питання теорії // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 15. – С. 202-207.

13. Харитонova О.І. Поняття та ознаки адміністративних правовідносин // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 16. – С. 306-310.

14. Харитонova О.І. Співвідношення публічно-правового та приватно-правового регулювання управлінських послуг // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 2003. – Вип. 16. – С. 185-190.

15. Харитонova О.І. Класифікація юридичних фактів у адміністративному праві: проблемні питання // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2003. – Вип. 18. – С. 308-312.

16. Харитонova О.І. Деякі питання визначення предмета науки та галузі адміністративного права // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2003. – Вип. 19. – С. 73-77.

17. Харитонova О.І. Деякі проблемні питання характеристики адміністративно-правового договору // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2004. – Вип. 23. – С. 135-140.

18. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Римське приватне право і управління торговим обігом // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 1995. – Вип. 2. – С. 184-188.

19. Харитонova О.І., Форманюк В.І. Кодифікація законодавства в Україні у XVIII-XIX ст. // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 1998. – Вип. 4. – С. 87-92.

20. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Вплив цивілізаційної орієнтованості України на можливості і характер рецепції римського приватного права в її законодавстві // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 1998. – Вип. 3-4. – С. 48-53.

21. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Візантійський тип духовності і Україна // Проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 1999. – Вип. 5. – С. 249-254.

22. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. До питання про значення дихотомії “приватне право – публічне право” // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2000. – № 2 (21). – С. 83-88.

23. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Пересунько С.І. Підприємницьке право у дихотомії: публічне право – приватне право // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2000. – Вип. 7. – С. 8-14.

24. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне і публічне право та деякі аспекти теорії правовідносин // Проблеми законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. – Х., 2002. – Вип. 53. – С. 142.

25. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Реалізація та захист суб’єктивних прав через призму класифікації правовідносин // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 13-14. – С. 347-353.

26. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Європейські правові системи: проблеми класифікації // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2002. – № 2 (29). – С. 3-14.

27. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Шемонаєв В.Ю. Загальна аварія як підстава виникнення правовідносин // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – Хмельницький, 2002. – № 4. – С. 52-58.

28. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватні та публічні правовідносини представництва // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 147: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 36-41.

29. Харитонova О.І., Макаренко І.В. Порухення особистих немайнових прав як підстава виникнення охоронних правовідносин // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2003. – Вип. 17. – С. 48-52.

30. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Структура правового відношення з погляду дихотомії: приватне право – публічне право // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Том 2. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – С. 61-70.

Інші публікації, які додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

31. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. „Перестройка” и пересмотр советской доктрины права // Analele Universitatii de stat din Moldova stiinte juridice // Teoria si practica aplicarii legislatiei in regimul constitutional in Republica Moldova. – Serie Nuova. – Chisinau, 1999. – № 3. – P. 42-45.

32. Харитонova О.І. Циклічний розвиток європейської цивілізації як чинник рецепції античного права // Матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції. – Чернівці, 2000. – С. 12-17.

33. Харитонova О.І. Сутнісні ознаки адміністративного права як галузі публічного права. У Кн.: Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім “Ін-Юре”, 2002. – С. 76-83. – 668 с. (колективна монографія).

34. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Рецепції приватного права: парадигма прогресу. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 1999. – 144 с.

35. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Морське право: приватне і публічне // Торгове мореплавство. – 2000. – № 1. – С. 11-15.

36. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Деякі особливості концепції так званого “господарського права” // Українське право. – К., 2000. – число 1. – С. 25-31.

37. Харитонova О.І. До питання про галузеву належність Європейської конвенції захисту прав людини та основних свобод // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Харків, 2000. – Частина 1. – С. 143-146.

38. Харитонova О.І. Права людини і формування ринку цінних паперів // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 2001. – Вип. 12. – С. 413-415.

39. Харитонova О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. – Х.: Одиссей, 2002. – 591 с.

40. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Категорії “приватного”, “публічного” та “соціального права” у загальній системі права // Приватне право і підприємництво. – К., 2000-2002. – Вип. 2. – С. 35-38.

41. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Юридичні факти як категорія приватного та публічного права // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали IX регіональної науково-практ. конф. – Львів, 13-14 лютого 2003. – С. 55-57.

42. Харитонova О.І. Історія становлення адміністративного права. У Кн.: Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С.В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – С.12-25.– 896 с.

43. Харитонova О.І. Адміністративно-правовий статус громадян, іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців. У Кн.: Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С.В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – С. 64-81.– 896 с.

44. Харитонova О.І. Адміністративно-правовий статус підприємств, установ і організацій. У Кн.: Адміністративне право України: Підручник / За заг.ред. С.В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – С.117-134.– 896 с.

45. Харитонova О.І. Управління економікою. У Кн.: Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С.В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – С.324-337.– 896 с.

46. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Деякі проблеми вживання юридичної термінології у галузі приватного та публічного права // Право і лінгвістика // Мат. міжнар. наук.-практ. конф.: У 2-х ч. – Ч.І. – 18-21 вер. 2003 р. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2003. – С. 21-26.

47. Харитонova О.І. Методологічні питання розмежування приватного та публічного права // Методологія приватного права: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 трав. 2003 р.). – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 86-93.

48. Харитонova О.І. Адміністративне право – галузь публічного права. У кн.: Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник. – У 2-х томах. – Том 1: Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво “Юридична думка”, 2004. – С. 131-138.– 584 с.

49. Харитонova О.І. Адміністративні договори. У кн.: Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник. – У 2-х томах. – Том 1: Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво “Юридична думка”, 2004. – С. 290-295.– 584 с.

50. Харитонova О.І. Адміністративне право у сучасній Європі. У кн.: Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник. – У 2-х томах. – Том 1: Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво “Юридична думка”, 2004. – С. 533-549.– 584 с.

АНОТАЦІЯ

Харитонova О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004.

Дисертація присвячена аналізу концептуальних засад та правової природи адміністративно-правових відносин. Досліджуються питання формування концепції правовідносин у вітчизняній правовій науці, її вплив на становлення відповідної категорії в адміністративному праві. Визначаються сутність, особливості та класифікації адміністративно-правових відносин як публічно-правової категорії, зв'язок норми адміністративного права і адміністративно-правових відносин, з'ясовуються підстави виникнення і трансформацій адміністративно-правових відносин. Всебічному аналізу піддаються регулятивні та охоронні адміністративно-правові відносини. Формулюються визначення окремих категорій адміністративного права, низка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення теоретико-правових засад адміністративно-правових відносин.

Ключові слова: правові відносини, адміністративно-правові відносини,

публічне право, адміністративно-правова норма, підстави виникнення адміністративно-правових відносин, регулятивні адміністративно-правові відносини, охоронні адміністративно-правові відносини.

АННОТАЦИЯ

Харитонов Е.И. Административно-правовые отношения: концептуальные основы и правовая природа. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07. – теория управления; административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004.

Диссертация посвящена анализу концептуальных основ и правовой природы, оснований возникновения, трансформаций и прекращения административно-правовых отношений. Работа является одной из первых попыток комплексно, с использованием современных методов познания, с учетом новейших достижений правовой науки исследовать проблемные вопросы теории административно-правовых отношений и сформулировать авторское видение путей их решения. В результате проведенного исследования разработана теория административно-правовых отношений, соответствующая современному уровню развития государства и права, сформулирован ряд научных положений и выводов, предложенных лично соискателем.

Получило дальнейшее развитие определение понятия административно-правовых отношений, сделан вывод о том, что их специфику определяет принадлежность к такой сфере, как публичное право.

Таким образом, сущность и особенности административно-правовых отношений впервые рассмотрены через призму публичного права. Также впервые анализ данной категории предложено осуществлять на трех уровнях: общетеоретическом, теоретико-отраслевом и конкретно-отраслевом.

Усовершенствована классификация административно-правовых отношений, для чего детальному анализу подвергнуты существующие в теории права, а также в административном праве классификации правоотношений. Дальнейшее развитие получил анализ таких основных видов административно-правовых отношений, как регулятивные и охранительные.

Впервые детально проанализированы основания возникновения, трансформаций и прекращения административно-правовых отношений, их специфика в административном праве. На основании проведенного исследования предложена усовершенствованная классификация таких оснований, предложено введение в научный оборот такого понятия, как юридические состояния, с разделением последних на публичные акты юридического состояния и частные акты юридического состояния.

Получило дальнейшее развитие определение сущности, цели, функций норм административного права, их связи с административно-правовыми отношениями, влияние формы реализации административно-правовой нормы на возникновение административно-правовых отношений разного уровня.

В новом аспекте определены особенности государственного управления, его связь с административно-правовыми отношениями, характер государственного управления в отношениях по управлению экономической сферой, как наиболее полно отражающей современное состояние общественных отношений.

Дальнейшее развитие получила характеристика регулятивных и охранительных административно-правовых отношений, первичность первых по отношению ко вторым, специфика возникновения последних.

Сформулирован ряд конкретных предложений и рекомендаций, направленных на усовершенствование теоретико-правовых основ административно-правовых отношений, уточнены и сформулированы некоторые категории административного права.

Ключевые слова: правовые отношения, административно-правовые отношения, публичное право, административно-правовая норма, основания возникновения административно-правовых отношений, регулятивные административно-правовые отношения, охранительные административно-правовые отношения.

SUMMARY

Harytonova O.I. Administrative legal relations: conceptual foundations and legal nature. – Manuscript.

The dissertation stands for defence of Doctor's Degree in Law. Speciality – 12.00.07. – the Theory of Administration; Administrative Law and Action; Financial Law; Information Law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2004.

The dissertation is devoted to the analysis of conceptual foundations and legal nature of administrative legal relations. The problems of conceptual legal relations in native legal science and its influence on the establishment of this category in administrative law have been researched in the thesis. The essence, the specific features and classifications of administrative legal relations as a public legal category, the connection of norm of administrative legal relations are defined here. The author finds out the reasons of arising and transformation of administrative legal relations. Regulative and protective administrative legal relations are subjected to the detailed analysis. The definitions of separate categories of administrative law, the range of suggestions and recommendations dwelt on improvement of theoretical legal principles of administrative legal relations are formulated in this thesis.

Key words: legal relations, administrative legal relations, public law, administrative legal norm, the reasons of arising of administrative legal relations, regulative administrative legal relations, security administrative legal relations.